

חשיבותו של ספר תהלים

הרב חיים סבתו

בימים אלו נפתח שבוע הספר העברי, ובהשראתו נתייחס לאחד הספרים המכונים שנכתבו אי פעם - ספר התהלים - שאפשר לומר שהוא פסגת ספרי התנ"ך. חז"ל במדרש מתארים דמיון בין שירי דוד המלך לשירי הומרוס, ומציינים שדוד התחנן שספרו ייתפס כלימוד לכל דבר ולא כסתם שירה. כך לשון חז"ל במדרש [מדרש תהלים א, ח]:

אשרי האיש. אמר ר' יהושע בן קרחה עשרים אשרי כתיב בספר תהלים, כנגד עשרים הוי שכתוב בספר ישעיה, אמר רבי תמיה אני, היאך למדני ר' יהושע עשרים אשרי כתוב בספר תהלים, ואני אומר עשרים ושתים כנגד עשרים ושתים אותיות, ועליהם הוא אומר יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך (תהלים יט טו), שיעשו לדורות, ויוחקו לדורות, ואל יהו קורין בהם כקורין בספרי מירס, אלא יהיו קורין בהם והגיון בהם, ונוטלין עליהן שכר כנגעים ואהלות.

המתח הזה שבין עיון בטקסט 'כקורין בספרי מירס', לבין עיון אינטלקטואלי רציני, קיים באופן כללי בלימודים השונים, בין הלימוד העיוני לרגשי, וגם באופן מיוחד בלימוד של תכנים הדומים לספר תהלים.

הגמרא בברכות מתייחסת לספרים שונים [ברכות ז, ב]:

שלשה כתובים גדולים הם: הרואה ספר תהלים - יצפה לחסידות, משלי - יצפה לחכמה, איוב - ידאג מן הפורענות. שלשה כתובים קטנים הם: הרואה שיר השירים בחלום - יצפה לחסידות, קהלת - יצפה לחכמה, קינות - ידאג מן הפורענות.

רש"י בד"ה 'שיר השירים' מבאר כך: "כולו יראת שמים וחבת המקום בלב כל ישראל". אמנם רש"י לא כותב כך על ספר תהלים בפירושו, אבל אין ספק שגם ספר תהלים מלא ביראת שמים וחבת המקום. הרמח"ל בביאור דרך קניית החסידות מבאר שאחת הדרכים לקנות את המידה הזו היא העיון הגדול בספר התהלים. כך לשון הרמח"ל בתחילת פרק כ"א במסילת ישרים:

בדרכי קניית החסידות. הנה ממה שיועיל הרבה לקנות החסידות, הוא גודל ההסתכלות ורוב ההתבוננות, כי כאשר ירבה האדם להתבונן על גודל רוממותו יתברך, ותכלית שלימותו, ורוב ההרחק הבלתי משוער שבין גדולתו ובין שפלותנו, יגרום לו שימלא יראה ורעדה מלפניו, ובהתבוננו על רוב חסדיו עמנו, ועל גודל אהבתו יתברך לישראל, ועל קרבת הישרים אליו ומעלת התורה והמצוות, וכיוצא מן העיונים והלימודים, ודאי שתתלהט בו אהבה עזה, ויבחר ויתאוה לידבק בו, כי בראותו שהשם יתברך הוא לנו לאב ממש, ומרחם עלינו כאב על בנים, יתעורר בו בהמשך החפץ והתשוקה לגמול לו כבן על אביו.

והנה לזה צריך האדם שיתבודד בחדריו, ויקבוץ כל מדעו ותבונתו על ההסתכלות ואל העיון בדברים האמתיים האלה. והנה ודאי שיעזרהו לזה רוב ההתמדה והעיון במזמורי דוד המלך ע"ה וההתבוננות במאמריהם וענינם, כי בהיותם כולם מלאים אהבה ויראה וכל

מיני חסידות, הנה בהתבוננו בהם, לא ימנע מהתעורר בו התעוררות גדול לצאת בעקבותיו וללכת בדרכיו, וכן תועיל הקריאה בסיפור מעשה החסידים באגדות אשר באו שם, כי כל אלה מעוררים את השכל להתייעץ ולעשות כמעשיהם הנחמדים, וזה מבואר.

הרמח"ל מנמק את קביעתו בכך שבכוחו של ספר תהלים ליצור התעוררות גדולה באדם. בעומק הדברים נראה להסביר שהיות והספר הזה הוא כלי אומנותי, הוא מסוגל לפעול במישור הרגשי ולהדביק אחריו את הקורא. יוצא אם כן שגם אם אדם ינסה לדבוק בקב"ה בדרכי השכל והידע, ללא המימד הרגשי העבודה תישאר חסרה. דוד המלך הצליח לחדור היטב לנפש האדם ועל כן כוחו גדול להוביל את האדם לחסידות, וזה פירוש דברי הגמרא. הרגש הזה יוצף פי כמה בזכות העיון וההעמקה בספר תהלים.

ברוח הדברים הללו של הרמח"ל כתב גם השל"ה הקדוש [מסכת תמיד פרק נר מצוה, קיט]:

ומי שנפשו חשקה לדבקה בו יתברך בשבחיו, אז ידבק עצמו בספר תהלים. וכבר אמרו רבותינו ז"ל (יבמות צו ב; ירושלמי ברכות פ"ב ה"א), שהתפלל דוד המלך ע"ה שְׁיֵאָמְרוּ זמירותיו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות.

חשוב להדגיש שהשירה והספרות אינן יוצרות באדם רגשות שלא קיימים בו אלא מעוררים בתוכו את התנועות הפנימיות. כפי שהזכרנו לעיל, דוד המלך ביקש שכוחו של הספר יהיה מקביל ללימוד עיוני קשה, ולאורך הדורות התפתח וכוח בנושא. הגר"ח מוולוז'ין [כפי שמתואר בספרו 'נפש החיים'] הביט סביבו וראה שהיה מי שלקח את המדרש הזה לקיצוניות והסתפק בקריאת תהלים על פני עמל תורה. ר' חיים טען כלפיהם שתי טענות: הטענה הראשונה היא שמכך שדוד ביקש שהקורא בספרו יזכה לשכר כמו העוסק בנגעים ואהלות מוכח שבמקור שכרם של אלו האחרונים גדול יותר. הטענה השנייה היא שהמדרש אמנם מציין שדוד ביקש שמעלת אמירת תהלים תהיה כה גדולה, אך לא נאמר במדרש מה הייתה תשובתו של הקב"ה, והאם הוא נענה לבקשתו של דוד.

היו שניסו לענות על טענותיו של ר' חיים, אבל למעשה לרוב בני האדם הדיון הזה כלל לא רלוונטי. הויכוח הזה שייך בעיקר לאדם או ציבור שנוטים לקיצוניות, אולם כל מי שנפשו הרמונית כלל לא מרגיש את הסתירה הזו. לכל תחום יש להקדיש את הזמן שלו, בבחינת זמן תורה לחוד וזמן תפילה לחוד. אפילו הרמב"ם, שנתפס כגדול השכלתנים ואף יצא במפורש כנגד השירה, טמן במשנה תורה בכמה מקומות לשון שירית (עיין בהלכות יסודי התורה, תשובה וסוף מלכים).

נתבונן במסופר בגמרא בברכות [י, א] מספרת:

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי, מאי דכתיב: פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה, כנגד מי אמר שלמה מקרא זה? לא אמרו אלא כנגד דוד אביו, שדר בחמשה עולמים ואמר שירה; דר במעי אמו ואמר שירה... יצא לאויר העולם ונסתכל בכוכבים ומזלות ואמר שירה... ינק משדי אמו ונסתכל בדדיה ואמר שירה... ראה במפלתן של רשעים ואמר שירה, שנאמר: יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה. נסתכל ביום המיתה ואמר שירה.

הגמרא מלמדת אותנו עיקרון חשוב בתפיסת השירה - יש הטועים לחשוב שהשירה צריכה לנבוע דווקא מתוך פרץ רגשות או מאורע מיוחד, וזו הבנה לא נכונה. דוד המלך ידע למצוא את הרגשות העמוקים גם בתוך העולם שהיה סביבו, גם בו ניתן למצוא עומק גדול. בהשראה זו כתב הרב קוק [עין איה ברכות א, א, קטז; עמ' 50]:

שני דברים ישנם הדרושים שניהם לשלמות האדם, השכל והרגש. מקור השכל היא הידיעה המופתית והחכמה הלימודית והנסיונית שדבר אין לה עם רגשי הלב. והרגש מוצאו מכח המדמה והתגברות הכח הפיזי שבנפש האדם, בהרגישה את הנשגב, עד שתכלית מעלתה היא אהבת שם ה' ית'. והנה ע"פ רוב אלה שני הכוחות הנפלאים הם מעיקים זה ע"ז, כי בהיות השכל טרוד בקיבוץ ידיעותיו הקרות, להביא חשבון את כל הנעשה, אין הרגש ער להתגעגע בעומק השתפכות הנפש אל הקדוש והמרומם. ובשעה שהלב מתלהב לרגשי קודש, לא יוכל כח השופט השכלי לפעול.

אמנם אנשים מצוינים נמצאים, ובהם ישתלמו שתי הכוחות בשלמותם, יכירו את הידיעה האמיתית ע"פ השכל והקישיו ונסיונותיו, ומזה יולד להם בשלמות הרגשת ההוד שיש במעשה האלהים, שיסודה היא אהבת ד' הבאה מהכרה נפלאה באהבתו וחסדיו. ע"כ אמר "פיה פתחה בחכמה", שההתחלה לעולם צריכה להיות בחכמה בכח השופט ועמלה של הידיעה האמיתית ומתבואת החכמה.

"תורת חסד על לשונה", רגשי נועם רגשי קודש, במי מצינו בתוקף ועז התקבצות הידיעה וההכרה, המביאה לידי רגש נשמה, בדוד נעים זמירות ישראל, שלא הסתפק בשירתו לקחת הרגשות שטחיות מהענינים הגלויים בראשית ההשקפה, כ"א דר בחמשה עולמות והתבונן בחכמה רבה את כל מעשה ד' והנהגתו את האדם, מראשית יצירתו ועד יומו האחרון, ועד בכלל. עד שהתנשא לתעודת נשמת האדם העליונה, הנשארת במות הגויה. רגש כזה אינו בא ממקור רגש טבעי פשוט כ"א אחרי עמל וידיעה עמוקה, והוא חיבור של תורת חסד שממנה תוצאות לרגש ושירה, עם מקור חכמה לדעת ולהבין בחשבון את משטר המעשים, שעליהם הרגש בנוי.

ישנו זמן שבו האדם מדגיש את הכוח השכלי שלו, אך במקביל (ולא על חשבון...) עליו לתת את המקום הראוי גם לרגשותיו העמוקים. האדם האידיאלי הוא המשלב בין הדברים, זה האידיאל האמיתי. גדולתה של יצירה אומנותית אמיתית היא שכאשר אדם נפגש בה הוא מרגיש שהיא מדברת אליו. בנקודה הזו ספר התהלים נחל הצלחה עצומה, ואנשים בכל קצוות תבל מרגישים כאילו הוא נכתב בשבילם.

הדברים הללו נכונים תמיד ואף רלוונטיים במיוחד לדור שלנו. בתקופה בה הרגשות מתקחים וקשה לאדם להרגיש את התחושות הפנימיות שלו עקב הצפת הידע, יש צורך לוודא שאותם רגשות עמוקים לא מתנוונים. לשם כך יש לנו את ספר תהלים, הוא המפתח לכך, אדם יכול תמיד לשוב אליו ולהתעורר על ידו, ולמצוא בו שוב את אותם רגשות עמוקים הטמונים באישיותו.